

metinde, dolayısıyla da III. Selim'de Mısır'ın Cezzâr tarafından ele geçirileceği endişesi hâkimdi. Nitekim Mısır'a sadrazam ve serasker Yûsuf Ziya Paşa ordu ile gönderilmiş, kendisine büyük yetkiler tanınacağını ümit eden Cezzâr ise bu durumdan huzursuz olmuştu. Hatta Yûsuf Ziya Paşa merkeze gönderdiği bir raporda Mısır işinin hallinden sonra "habâset"inden bahsettiği Cezzâr'ın işini biteceğini yazmış (TSMA, nr. E. 3402/6-8), Cezzâr da Yûsuf Paşa'dan şikâyet eden arz'lar göndermişti (TSMA, nr. E. 3402/9). Fakat bu siyasî mücadele bir sonuç vermedi. Yûsuf Ziya Paşa'nın dönüşünden sonra Cezzâr'ın Yafa'yı ele geçirip (1802) Nablus emîriyle mücadeleye girişmesi alenî isyan olarak yorumlandıysa da, Vehhâbî tehlikesi yüzünden affedilerek Hicaz seraskerliğiyle Şam valiliğine getirildiği gibi Mısır işleri de kendisine bırakıldı. Artık Osmanlı hükûmeti bu sıralarda oldukça yaşlanan Cezzâr'ı bir tehlike olarak görmemeye başlayıp bu bölgede ondan sonraki durumu ve takip edilecek siyaseti belirlemeye çalışacaktı. Böylece Cezzâr, iyice yaşlandığı bu tarihlerde istiklâle kadar gidebilecek çok geniş bir nüfuz sahasını idare fırsatını yakalamış oluyordu. Fakat bu elverişli durum fazla sürmedi, Cezzâr Ahmed Paşa bir süre sonra her bakımdan geliştirip kendisine merkez yaptığı Akkâ'da vefat etti (23 Nisan 1804).

Cezzâr Ahmed Paşa, özellikle Batı kaynaklarında ve bir kısım Arap ve Osmanlı tarihlerinde son derece zalim, gaddar bir insan olarak gösterilir. Bu çok karışık bir sosyal yapıya sahip coğrafyada kendisine karşı sürekli olarak düşmanlık besleyen aşiretler, nüfuz sahibi yerli gruplar, ticarî menfaatleri zedelenen Avrupalı devletler, hatta nüfuzunu kısıtlamaya çalışan Osmanlı hükûmeti karşısında uzun müddet hükmünü yürütmesi, ilk kesimlere karşı oldukça sert ve acımasız idaresi, diğerlerine karşı ise ustalıkla siyaseti sayesinde mümkün olabilmisti. Cezzâr bu sert siyasetiyle asayiş temin ederken Akkâ, Sayda, Beyrut gibi önemli merkezlerin iktisadî bakımından gelişmelerini sağlamış; Akkâ'da biri kendi adını taşıyan altı cami, iki çarşı ve birçok han, hamam, çeşme, yedi su değişimini yaptırmış, surları esaslı şekilde onartmıştır. Ayrıca bir taraftan Mısır ahaline olan vukufunu her vesileyle Osmanlı hükûmetine gösterirken (bk. *Nizamnâme-i Mısır*) diğer taraftan giriştiği

faaliyetlerini, askerlerinin özelliklerini, dindarlığını, idaresi altındaki şehirlerin durumunu, adaletini konu alan risâleler kaleme alarak (bk. TSMA, nr. E. 4029) mânevî nüfuzunu ve kutsî bir şahsiyet olduğunu yayıp bölgedeki otoritesini sürekli kılacak bir zemine oturtmaya çalışmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Cezzâr Ahmed Paşa, *Nizamnâme-i Mısır* (nşr. Stanford Shaw, *Ottoman Egypt in the Eighteenth Century: The Nizamnâme-i Mısır*, Oxford 1962; TSMA, nr. E. 1274, 1425, 3402/2-5, 3402/6-8, 3402/9-10, 3790, 4029, 5478, 8610, 9767, 10326; BA, MD, nr. 207, vr. 4^b, 13^b, 46^a; nr. 209, s. 116; BA, HH, nr. 1695, 1775, 7425, 7515, 7516, 7517, 7518, 7519, 7520, 7550, 7573, 7574, 7580, 7799, 8137, 8185, 8246, 9146, 9534, 10483, 11670, 11755; BA, Ali Emîrî - III. Selim, nr. 206, 210, 315, 1695, 11336; Çeşmizade, *Târih* (nşr. Bekir Kütükoğlu), İstanbul 1959, s. 83-84; Âsim, *Târih*, İstanbul, ts. (Ceride-i Havâdis Matbaası), I, 90-91; Vâsîf, *Târih* (İlgürel), s. 44, 221-224, 248-249, 263, 270-271, 341; Saîd Efendi, *Târîh-i Vâsîf-i Cezzâr Ahmed Paşa*, İÜ Ktp., TY, nr. 6206; Volney, *Travels through Syria and Egypt in the Years 1783, 1784 and 1785*, London 1787, II, 53-59, 181-187, 267; Nûri, *Târih*, İÜ Ktp., TY, nr. 5996, vr. 273^{a-b}, 287^b; Cebertî, *‘Acâ’ibü'l-âşâr*, II, 224, 274, 287-288; III, 47-50; Tannûn eş-Şid-yâk, *Ahbarü'l-a‘yân fî Cebeli Lübnân*, Beyrut 1859, s. 360, 392-402, 417 vd.; E. Lockroy, *Ahmed le Boucher; la Syrie et l’Egypte au 18^e siècle*, Paris 1888; Cevdet, *Târih*, IV, 18-28, 35, 37-47, 268-270; Haydar Ahmed Şihâb, *Târîhu Ahmed Bâşâ el-Cezzâr* (nşr. Ahmed Şibli), Beyrut 1955, tür.yer.; "Siretu Ahmed Cezzâr Paşa", *Fundgruben des Orients* (ed. Hammer), IV, Wien 1818, s. 289; H. Lammens, *La Syrie, précis historique*, Beyrouth 1921, II, 110, 112-132; Fr. Charles-Roux, *Les Echelles de Syrie et de Palestine au XVIII^e siècle*, Paris 1928, s. 105-106, 133; Enver Ziya Karal, *Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları: Nizâm-ı Cedîd 1789-1807*, Ankara 1946, s. 153-154; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV, 451, 510, 605-607; a.mlf., "Başvekalât Arşivi'nde Bonapart'ın Akkâ Muhasarasına Dair Bir Vekayinâme", *Tarih Se-mineri Dergisi*, II, İstanbul 1938, s. 3-31; a.mlf., "Bonapart'ın Cezzâr Ahmed Paşa'ya Mektubu ve Akkâ Muhasarasına Dair Bir Deyiş", *TTK Belleten*, XXVIII/111 (1964), s. 451-457; A. Cohen, *Palestine in the Eighteenth Century, Patterns of Government and Administration*, Jerusalem 1973; Şehabettin Tekindağ, "Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığında Bonapart'ın Akkâ Muhasarası", *TD*, XX (1965), s. 1-20; a.mlf., "XVIII. Yüzyılda Akdeniz'de Rus Donanması ve Cezzâr Ahmed Bey'in Beyrut Savunması", *BTDD*, I/5 (1968), s. 37-45; a.mlf., "Cezzâr'ın Mısır'daki Hayatı Hakkında Bir Araştırma", *TD*, XXVI (1972), s. 123-128; a.mlf., "Cezzâr Ahmed Paşa", *İA*, III, 156-158; G. Nas-si, "1799 Akkâ Savunması ve Cezzâr Ahmet Paşa", *TT*, XIV/82 (1990), s. 24-28; Kamal S. Salibi, "al-Djazzâr Paşa", *El² Suppl.* (İng.), s. 268-269.



FERİDUN EMECEN

CEZZÂR AHMED PAŞA CAMİİ

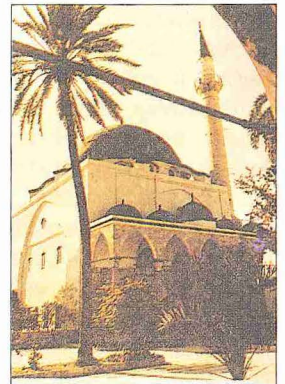
Akkâ'da

XVIII. yüzyıl sonuna ait cami.

Bugün İsrail sınırları içinde kalan eski Osmanlı vilâyeti Akkâ'nın Cezzâr Ahmed Paşa (ö. 1804) tarafından medrese, hamam, çeşme ve sebil gibi eserlerle imar edildiği sırasında 1196 (1781-82) yılında yaptırılmıştır. 1897'de büyük bir onarım geçiren ve halen Akkâ'daki en büyük camii olan yapı, kale içinde Sükulebyaz'ın sonunda yer almaktadır. Medrese, kütüphane, şadırvan ve türbe ile birlikte külliye düzeni gösterir.

Tek kubbeli ve merkezî planlı olan caminin harimine beş sivri kemerli, altı sütunlu bir son cemaat yerinden geçilerek girilir. Son cemaat mahallinin üstünü kapatan beş kubbeden ortadaki büyük, diğerleri küçüktür. Kare şeklindeki ana mekân, içten yüksek sivri kemerlere oturan büyük bir kubbe ile örtüldü. Muntazam kesme taş örgülü dış cephelerde kubbenin oturduğu sivri kemerler büyük birer niş olarak belirtilmiş ve içlerine altta iki sıra, üstte bir fevkanî olmak üzere pencereler yerleştirilmiştir. Duvarlar en üstte binayı dolaşan bir silme ile sınırlanmakta, bunun üzerinde küçük payandalarla desteklenen ve pencereci bir kasnağa oturan kurşun kaplamalı kubbe yükselmektedir. Caminin içinde görülen ve onarım sırasında bazı değişikliklere uğradığı anlaşılan süslemeler daha çok barok özelliktedir. Sağ köşede son cemaat yerine bitişik olarak inşa edilen ince ve yüksek minare son derece zarif olup sade görünümündü; külâhı kurşun kaplamalı, şerefesi demir parmaklıklıdır.

Caminin içinde bulunduğu dikdörtgen planlı avlu üç tarafından, kubbeleri Sur ve Kayseriye'den getirilen mermer ve granit sütunlar üzerine oturtulan revak-



Cezzâr
Ahmed
Paşa Camii -
Akkâ /
İsrail



Cezzâr
Ahmed Paşa
Camii'nin
içten görünüşü

larla çevrilmiştir. Revakların arkasında içeriden tek katlı, dışarıdan çift katlı görünen bir sıra oda bulunmakta ve dışarıdakilerin alt katları dükkân olarak kullanılmaktadır. Avlunun bir köşesinde bugün Ahmedîye adıyla bilinen medrese-kütüphane yer almakta ve halen yazma eserler açısından büyük önem taşımaktadır. Kuzeybatı köşesindeki bir oda da Cezzâr Ahmed Paşa'nın türbesi olarak düzenlenmiştir. Müdevver merdivenle çıkılan avlunun kuzeydeki cümle kapısı ile son cemaat yeri arasında sağ tarafta soğan kubbeli zarif bir şadırvan bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

N. Makhoul, *Guide to Acre*, 1946, tür.yer.; L. A. Mayer — J. Pinkerfeld — J. W. Hirschberg, *Some Principal Muslim Religious Buildings in Israel*, Jerusalem 1950, s. 40-41, Arapça bölüm, s. 36; Pars Tuğlacı, *Osmanlı Şehirleri*, İstanbul 1985, s. 313; E. Orni, "Acre", *EJd.*, II, 227; C. N. Johns, "Acre", *EBr.*, I, 102-103; *Mu.Fs.*, II, 95.



ÖZKAN ERTUĞRUL

CHAUVIN, Victor

(1844-1913)

Bibliyografya alanındaki
çalışmalarıyla tanınan
Belçikalı şarkiyatçı.

26 Aralık 1844 tarihinde Lüttich şehrinde doğdu. Hukuk tahsilini tamamladıktan sonra aynı şehirde serbest avukatlığa başladı. Daha üniversitede hukuk öğrenimi gördüğü yıllarda Doğu dil ve edebiyatlarına dair çalışmalara merak saran Chauvin, Lüttich Üniversitesi'nde Sâmi dilleri okutan Buggraff'ın derslerine devam etti. Buggraff 1872 yılında ölünce hocasının yerine geçerek Arap dili ve edebiyatı dersleri vermeye başladı. Aynı üniversitede profesör olan Chauvin çalışmalarını Arap ve İslâm literatürü üzerinde yoğunlaştırdı. 1882-1886 yıllarında Roma ve Arap hukuk ta-

rihine ilişkin mukayeseli çalışmalar yaptı. Daha sonra Arap edebiyatı sahasındaki *ahbâr**, rivayetler ve folklorik bilgiler üzerinde durdu. Özellikle *Kelîle* ve *Dimne* ile binbir gece masallarına dair önemli incelemelerde bulundu. Kendisinden önce Schnurrer ve J. Theodor Zenker tarafından Araplar ve Arapça eserler hakkında yapılan bibliyografik çalışmayı geliştirdi. 19 Kasım 1913'te Lüttich'te vefat etti.

Eserleri. *Bibliographie des ouvrages arabes ou relatifs aux Arabes publiés dans l'Europe chrétienne de 1810-1885* (I-XII, Liège 1892-1922). Chauvin bu eseri, Schnurrer (*Bibliotheca Arabica*, Halae 1811) ve Zenker'in (*Bibliotheca Orientalis*, I-II, Leipzig 1846-1861) çalışmalarını elde edilen son bilgilerle tamamlamak üzere kaleme almıştır. Eserin on bir cildi müellifin sağlığında, son cildi de ölümünden sonra yayımlanmış olup giriş kısmında verdiği bilgilere bakılırsa Chauvin hukuk, felsefe, tıp, riyâzî ilimler ve İslâmîyet dışındaki Arap edebiyatı ile ilgili bilgileri de bu kitabında toplayacaktı. Eserin I. cildini Schnurrer'in eserinin alfabetik indeksiyle atasözlerine tahsis etmiştir. II. ciltte *Sindbâdnâme* ile aynı türden sayılan ve Sanskritçe aslı elimizde bulunan, Türkçe'ye de birçok defa tercüme edilen *Kelîle* ve *Dimne* hikâyelerini, bunların aldığı değişik şekilleri, üzerinde yapılan ilmi çalışmaları ele almıştır. III. ciltte Lokman ile Anter ve Berlâm gibi diğer masalcıları, IV-VII. ciltlerde *Binbir Gece Masalları*'nı, VIII. ciltte Türk halk edebiyatında "Yedi Vezirler ve Yedi Âlimler hikâyesi" diye meşhur olan Hakîm Sindbâd hikâyelerinin kaynaklarını, muhtelif versiyonlarını ve XX. yüzyılın başlarına kadar süregelen bütün çalışmaları vermiştir. Ahmet Ateş "*Sindbâdnâme*"nin neşrinde onun bu eserinden faydalanmıştır. Chauvin bundan sonraki ciltlerde Doğu ile ilgili derlemelere, Batı hikâyelerine, *makâm*e'lere, Kur'an, hadis, Hz. Muhammed ve İslâmîyet ile ilgili bibliyografik bilgilere yer vermiştir.

Bu büyük eserden başka muhtelif makaleleri de bulunan ve Belçikalı eski müsteşriklerin hal tercümelerini kaleme alan Chauvin'in diğer çalışmaları arasında belli başlıları şunlardır: *La Recension égyptienne des Mille et une Nuits* (Bruxelles 1899), *P. Burggraff, savie et ses travaux* (Liège 1884), "Notes pour l'histoire de l'imprimerie à Constantinople" (*Zentralblatt für Bibliothekswesen*, 24 [1907], s. 255-262), "La défense des

images chez les Musulmans" (*Annales de l'Acad d'arch de Belgique*, seri 4, VIII, 229 vd.; IX, 403 vd.). Chauvin'in yayımlanmış makalelerinin tam bir listesi bibliyografik eserinin XII. cildinde bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Victor Chauvin, *Bibliographie des ouvrages arabes ou relatifs aux Arabes publiés dans l'Europe chrétienne de 1810-1885*, Liège 1892-1922, I-XII; Muhammed b. Ali ez-Zâhîrî es-Semerkindî, *Sindbâdnâme* (nşr. Ahmed Ateş), İstanbul 1948; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 4; J. Fück, *Die Arabischen Studien in Europa*, Leipzig 1955, s. 245-247; *el-Kâmûsü'l-İslâmî*, IV, 183; Necib el-Akîkî, *el-Müsteşrikûn*, Kahire 1980, III, 228; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fethullah), V, 154; I. Goldziher, "Victor Chauvin", *Isl.*, V (1914), s. 108-109.



MEHMET KANAR

CHERBONNEAU, Jacques Auguste

(1813-1882)

Fransız şarkiyatçısı.

28 Ağustos 1813'te La Chapelle Blanc-he'ta doğdu. Paris'teki Ecole des Langues Orientales'de meşhur müsteşriklerden Silvestre de Sacy ile Caussin de Perceval'den Arapça öğrendi. Fransız hükümeti onu Arapça öğretmeni olarak Cezayir'in Konstantin şehrine gönderdi, okulların düzenlenmesi ve ders kitaplarının yazılması görevini de kendisine verdi. 1879'da Paris'e döndü ve mezun olduğu okula Arapça profesörü tayin edildi. 1882 yılında Paris'te öldü.

Eserleri. Cherbonneau Cezayir'de Arap dili, edebiyatı ve lehçeleri üzerinde, ayrıca Fâtîmîler ve Benî Hafs gibi devletler başta olmak üzere İslâm tarihine ait çeşitli konularda çalışmalar yaptı. Bazı kaynak eserlerin metinlerini ve Fransızca tercümelerini yayımladı. Müstakil eserleri şunlardır: *Essai sur l'histoire de la littérature arabe au Sudan* (Konstantine 1856); *Dictionnaire Français-arabe* (Paris 1876); *Fables de Lokman* (Paris 1847, 1925); *Anecdotes musulmanes* (Cezayir 1847); *Exercices sur la lecture des manuscrits arabes* (1852); *Traité méthodique de la conjugaison Arabe dans la dialect Algerien* (Paris 1854); *Leçon de lecture Arabe* (Paris 1856).

Cherbonneau, İbn Vâdirân'ın *Târîhu Tûnis*, İbn Hammâd'ın *Kitâbü'n-Nübe-zî'l-muhtâce*, Ebû'l-Hayr el-İşbîlî'nin *Kitâbü'l-Filâha*, İbn Battûta'nın *Rihle*, Abderî'nin *er-Rihletü'l-Mağribiyye*, İbn Kunfûz'un *el-Fârisiyye* ve İbnü'l-Kütîy-